

УДК 336.76

ОБЈЕКТИВНА УСЛОВЉЕНОСТ СИМБИОЗЕ ДРЖАВЕ И ТРЖИШТА У САВРЕМЕНОЈ ПРИВРЕДИ

OBJECTIVE CONDITIONALITY OF THE SYMBIOSIS BETWEEN STATE AND MARKET IN THE CONTEMPORARY ECONOMY

Властимир Лековић*

Резиме

Теза да је тржишна економија са приватном својином саморегулативни механизам, представља полазни став и кључни аргумент за суштинску редукуцију економских и социјалних функција државе у савременој привреди. На бази ове тезе развија се схватање да само активно приватно предузетништво омогућава економски просперитет с обзиром да је економски раст директно условљен степеном слободе предузећа. Не доводећи у питање неспорну улогу тржишног система, приватног предузетништва и економске слободе, у раду се чини покушај да се укаже на објективну условљеност функционисања савремених економских система у условима успостављања пуне сарадње економије и државе. Овај став се црпи не само из искуства функционисања савремених мешовитих привреда, већ и из свеукупног досадашњег искуства економских система. Заправо, економска историја пружа сасвим довољно аргумената да се држава појављује у функцији незаменљивог чиниоца економског развоја. Аргументе за такав став налазимо из искуства најразвијенијих тржишних економија, јер је управо у њима остварена одговарајућа симбиоза државе и тржишта која је

* Др Властимир Лековић, ванредни професор, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу

омогућила да се најпотпуније остваре постављени циљеви. Анализа два доминантна привредна модела данашњице - англосаксонског и немачко-јапанског, које карактерише максимална ефикасност алокације ресурса и тржиште као главни инструмент економске регулације - показује да је интервенција државе стално присутна, и то не само ради кориговања дефеката тржишта, него и због обезбеђења спољних услова његовог функционисања. Једноставно, захваљујући интензивној сарадњи са економијом, држава је све више постала, не само економски субјект, већ и саставни елемент тржишног устројства. То је резултирало успостављањем истинског партнерског односа између приватног и јавног сектора у савременим тржишним економијама и избегавањем конфликтних односа између државе и тржишта.

Кључне речи: тржишна економија, држава, регулација, институције, правила игре.

Summary

The concept of market economy and private property being self-regulated is the starting point and key argument for crucial reduction in both economic and social functions of the state in contemporary economy. On this ground, only active private entrepreneurship enables economic prosperity, considering economic growth directly dependent on the level of freedom of the enterprise. Being market economy, private entrepreneurship and economic freedom found of undoubtful importance, this paper deals with objective dependence of contemporary economic systems under conditions of full cooperation between the economy and the state. This is not only related to the experiences of mixed economies, but also to the general experiences of economic systems. Actually, economic history has offered enough arguments in favour of the state as an irreplaceable factor of economic development. Some experiences of the most developed countries support the aforesaid, since proper symbiosis between the state and market has existed there enabling the goals scheduled to be reached. Two predominant economic models nowadays – Anglo-Saxon and German-Japanese – featuring maximal efficiency while allocate resources and market economy as a basic regulatory instrument - prove continual state intervention, not only for market defections to be corrected but also for providing outer conditions for its functioning. Straightforwardly, with growing cooperation between the state and economy, the state has become not only the economic subject but also an inevitable element of the market system. Thus, no imposed conflict between the state and market did result, but proper partnership between the private and public sector in contemporary market economies.

Key words: market economy, state, regulation, institutions, rules of the game.

Увод

Узајамни однос државе и економије, тачније речено државе и тржишта, уобичајено се разматра под појмовима интервенционизма и либерализма, мада у различитом контексту и ширини обухвата ових појмова. У том смислу о односу државе и економије може се говорити из угла њихове узајамне сарадње, када се уважава неопходност присуства државе са својим регулационим и координационим механизмима, као и са становишта њихове конфронтације: када се најчешће говори о државној интервенцији као „реметилачком” фактору у функционисању тржишног механизма. Међутим, упркос присуству тако дивергентних ставова о овом питању, неспорно је да постоје бројни аргументи који иду у прилог чињеници да и у условима тржишне привреде постоји пуна оправданост, чак се може рећи и нужност, за применом државне интервенције у привреди.

Утицај државе на одвијање економских активности у једној заједници уобичајено се сагледава кроз узајамни однос државе и њеног економског система. У том смислу, према аналогiji појединачног привредног субјекта чији ниво ефикасности је условљен степеном искоришћености свих расположивих потенцијала, ниво ефикасности економског система, као објективног услова друштвено-економског развоја, зависи од истих фактора. Односно, суштина проблема је управо у томе: како организовати привреду и друштво да би се што боље искористили његови потенцијали? У већини случајева, испуњеност овог услова зависи од начина на који је успостављен однос између државних и тржишних елемената приликом доношења економских одлука. Не доводећи у сумњу чињеницу да је тржиште најефикаснији механизам економског одлучивања и алокације фактора производње, неспорно је да савремене привреде функционишу као комбинација тржишне и државне регулативе. Међутим, и поред те реалности, још увек су актуелне дилеме, како у економској теорији, тако и у економској пракси, око карактера и степена учешћа државе у економији и њеног уплитања у деловање тржишта.

1. Неопходност државне регулативе у тржишној привреди

У бројним расправама о питањима утицаја државе на тржишне процесе, предмет спора између представника различитих струја економске мисли није неопходност државне интервенције, већ је то одређивање њеног оптималног утицаја. У сучељавању аргумената *pro et contra* државног

присуства у економији, многи економисти, пре свега неолиберални, се залажу за „минималистичку” државу, правдајући то, између осталог, одвијањем процеса глобализације, с једне стране, регионализације, с друге стране и транснационализације производње, с треће стране. Истовремено, није мали број аутора који заступају и супротно становиште, указујући на повећање улоге државе у развијеним земљама. Тиме се изражава оправдана бојазан да „излазак државе из економије” може довести до „одласка економије из државе”. Као значајан аргумент у прилог овог става наводи се податак да је у периоду 1970-2000. године, који се карактерише интензивном либерализацијом економије, учешће укупних државних расхода у земљама OECD-а повећано у просеку са 29, на 36,5%.¹

Истовремено, теза да је тржишна економија са приватном својом ефикасан саморегулишући механизам, представља основни аргумент за битну редукацију државних економских и социјалних функција. Утемељена на концепцијама Смита, Мизеса, Хајека, Фридмана и нових класичара, ова економска парадигма се базира на концепту по коме тржишној привреди није инхерентна нестабилност, него је нестабилност искључиво везана за лоше управљање привредом од стране државе. Отуда закључак да се привредни раст може повећати само ако јавни сектор расте спорије него целокупна привреда. Тако се долази до става како су приватна својина и *free market* основни атрибути економске слободе, па, самим тим, и извори економског раста. У складу са основним канонима слободне економске делатности, ограничења економске слободе, која се намећу тржишним учесницима, долазе од стране државе, главно правило економске политике могло би да се формулише на следећи начин: што се мање држава бави економијом, то је боље за економију. Међутим, не треба запоставити чињеницу да је, на бази економске реалности, економска наука дошла до сазнања да је нужна контрола и регулисање тржишта како би се избегле или смањиле негативне последице стихијног деловања тржишта. При том је очувана слобода тржишног деловања и самосталног одлучивања од стране економских субјеката у оквирима макроекономске политике и државне регулативе. Уосталом, током последње две деценије XX века, стопе раста друштвеног производа су биле веће у земљама за које је карактеристично деловање регулисаног тржишта него у земљама где је доминантан принцип неолибералног тржишта. О томе говоре подаци Светске банке, који илуструју динамику кретања стопа раста БНП за 28 развијених и за 127 неразвијених земаља. Подаци показују тенденцију опадања и стагнације у развијеним земљама, док су стопе раста у неразвијеним земљама знатно веће.

¹ Горохов, А.: *Реконструкција или демонтаж?*, Москва, 2003, стр. 68.

Табела 1: Стопе раста БНП према подацима Светске банке²

	1979-1986.	1987-1994.	1995-1998.	1999-2002.
Развијених 28 земаља	2,6	2,7	2,7	2,2
Неразвијених 127 земаља	4,1	5,4	6,4	5,5

Са становишта неокласичне теорије, уплитање државе у функционисање тржишта условљено је искључиво његовим „неуспесима”. Међутим, реални услови функционисања савремених развијених тржишних привреда показују да оптимални обим државне интервенције не зависи искључиво од тржишних параметара, већ од карактеристика институционалног амбијента, јер државу, као и тржиште, треба прихватити само као један од облика управљачке структуре. То је резултат чињенице да је држава функционално повезана са најопштијим елементима институционалне структуре привреде и друштва будући да је неспорна њена улога приликом „општег избора правила, који се морају примењивати према свим привредним субјектима без изузетка, чиме се искључују произвољности.”³ Сама универзалност државе, за разлику од универзалности тржишта, може се заснивати на примени принуде у функцији обезбеђења поштовања правила. Универзални карактер правила, која се налазе у основи делатности државе, могу се квантитативно одредити следећим мерилом: што је више универзалних правила, то су нижи трансакциони трошкови у међусобним односима између привредних субјеката. С економског становишта, једно од најважнијих универзалних правила односи се на дефинисање права власништва и заштиту уговора.

Када је тржиште у питању, неспорно је да су свеукупна светска пракса и економска наука потврдиле да је оно издржало све провере током времена и потврдило своју виталност. У том смислу произилази логичан закључак да новија историја не познаје ни један пример високо развијене, ефикасне економије која функционише без тржишта. До овакве констатације долазимо на бази разматрања релевантних својстава која карактеришу савремено тржиште као сложени социјално-економски модел. У том смислу, тржиште се посматра као социјално оријентисани, ефикасно регулисани модел који је органски инкорпориран у социјално - економске форме које се међусобно разликују а да се истовремено не искључују. Та-

² Према, Тећез, Момир: *Неолиберализам, економски развој и држава*, у: Бизнис и држава, Институт друштвених наука, Београд, 2006, стр. 200.

³ Ménard, C: Markets as Institutions versus Organizations as Markets? Disentangling Some Fundamental Concepts - *Jurnal of Economic Behavior and Organization*, 1995, V. 28, No 2, стр. 167.

кви су, на пример, различити модели тржишта, као што су: англосаксонски, француски, скандинавски, немачки, источно-азијски и сл.

Истовремено, светско искуство је показало, а бројна научна истраживања потврдила, да не може бити ни ефикасне и на савременим научно-технолошким достигнућима засноване социјално-тржишне привреде без активне државне регулативе. При том, добро су познате последице уклањања државе из сфере регулисања тржишних односа. У том смислу, у Извештају Светске банке за 1997. годину⁴ под називом „Држава у свету који се мења”, наглашава се да је „историја више пута потврдила да добра влада није раскош већ животна неминовност. Без ефикасне државе није могућ ни економски ни друштвени постојани раст”. То се посебно јасно испољава у земљама у којим још увек није успостављен механизам друштвено-економске саморегулације, а за то су најбољи пример привреде земаља у транзицији.

У прилог наведеног става није сувишно подсећање да XX век карактерише, између осталог, постепено, али суштинско, повећање улоге државе у привреди о чему сведоче показатељи учешћа државних расхода у ДБП. У земљама OECD-а државни расходи су порасли, у просеку, са 12% у 1913. години, на преко 45% на крају XX века.⁵ Такав раст државних расхода резултат је утицаја како економских тако и политичких фактора. Основни циљ ширења економске улоге државе, за шта је послужио кејнзијански концепт, састојао се у настојању да се формира економија која ће бити мање подложна цикличним колебањима, уз претпоставку да се то може остварити функционисањем снажног јавног сектора.

Када су у питању правци, форме, методи и механизми државне регулативе, јасно је да они нису непроменљива категорија. У надлежности државе увек су тзв. класичне функције, као што су: заштита права власништва; обезбеђење слободе предузетништва, стимулисање пословне активности и борба против монополистичких тенденција; обезбеђење законитости и правног поретка у привредној сфери; регулисање новчаног обрта, обезбеђење стабилности националне валуте; регулисање међусобних односа између рада и капитала, тј. између предузетника и најамних радника; контрола спољноекономске делатности, укључујући и организацију царинског система; обезбеђење економске самосталности земље и сл. Ниједна од наведених функција не нестаје нити губи своју важност, али механизми, методе и средства остваривања ових функција од стране државе су подложни променама.

⁴ The State in a Changing World, World development Report, 1997.

⁵ Ćirić, Mihael: *Управљање са оне стране националне државе*, Филип Вишњић, Београд, 2003, стр. 118.

Економска улога државе и њен утицај на функционисање тржишне привреде уобичајено се везује за несавршености или недостатке тржишта, због чега се од државе очекује да их компензује. У условима савремених привреда, укупна реалност функционисања тржишта упућује на његову несавршеност због присутности екстерналија, јавних добара, трансакционих трошкова и асиметричних информација. Уосталом, уколико би тржиште било савршено у том случају не би постојала потреба за присуством државе у привреди, па би њена улога била сведена на нулу. Отуда закључујемо да, што је тржиште више савршено улога државе је мања, и обрнуто. То значи да ће се обим државне интервенције смањивати у оној мери у којој би се модел тржишта у једној привреди приближавао идеалном стању. Истовремено, само постојање тржишних неуспеха није довољан разлог за увођење државне интервенције. Потребно је показати да је држава у стању да исправи тржишне неуспехе, односно да доведе привреду и стање Парето ефикасне расподеле ресурса.

Међутим, неспорно је да је и држава, попут тржишта, подложна бројним несавршеностима чије последице могу бити веома опасне. Али, при том, није довољно да се једноставно констатује како је држава неизбежно неефикасна и да због тога све треба препустити тржишту. У смислу успостављања хармоничних односа у привреди и друштву, потребно да се између државе и тржишта успостави однос међусобне корелације. Равнотежа између државе и тржишта за сваку земљу је специфична, због чега је на свакој земљи да утврди какав би однос државе и тржишта био најбољи за њу. Од тога колико ће се успешно успоставити њихов међусобни однос, зависи да ли ће то резултирати и већом економском ефикасношћу, што ће довести до високих стопа раста.

У трагању за одговором на дилему о карактеру односа државе и тржишта, неопходно је имати у виду и реалност функционисања савремених тржишних привреда која показује да је стање у овој области знатно сложеније него што се то на основу саме расправа може закључити. Константно су присутне различите околности и фактори који не дозвољавају да држава делује само у форми „компензатора” несавршености тржишта. Напротив, постоје функције које су искључиво у њеној надлежности. То је условљено и чињеницом да је друштво по себи изузетно сложена структура а не атомистички скуп индивидуа или економских субјеката. Због тога је неопходно да постоји равнотежа између државе и тржишта. Како истиче J. Stiglitz⁶, наводећи случајеве у којима тржите не остварује Парето оптималност, разлог због којег је „невидљива рука” Адама Смита неви-

⁶ Stiglitz, Joseph E.: *Економија јавног сектора*, Економски факултет, Београд, 2004, стр. 76.

дљива можда је то што она и не постоји. Заправо, тржишта, сама по себи, не могу да увек успешно алоцирају ресурсе. Тиме што следе властиту корист, појединци неће да допринесу целом друштву услед постојања асиметричности информација. Наиме, будући да неки учесници на тржишту имају информације које други немају, то им омогућује да раде на штету (уместо у корист) оних којима би требало да служи (проблем принципала и агента). Због тога је неопходна државна регулатива. Истовремено, улога државе не би требало да се манифестује само у томе да се њеним деловањем исправљају несавршености тржишта, него да она допринесе заштити јавног интереса и остваривању веће друштвене праведности. У економској стварности, у условима доминације великих корпорација, евидентно је да тржишне силе, препуштене саме себи, не раде за опште добро већ раде за добро моћних. У том смислу, уплитање државе у економске процесе, ради заштите јавних интереса и деловање синдиката ради заштите радничких права, постали су неподношљива сметња експанзионизму и слободном глобалном пословању све моћнијих мултинационалних корпорација и међународног финансијског капитала. Истовремено, неспутано деловање тржишних сила неизбежно доводи до неоправдане неједнакости у расподели доходака. Тиме се намеће питање: да ли је смисао економског раста повећање благостања свих или само појединаца? То је један од суштинских разлога зашто је неопходно државно регулисање макроекономских параметара, јер се једино на тај начин могу неутралисати штетне последице „деформисаног тржишта”.

Према J. Stiglitz-у, теорија о „асиметричним тржишним информацијама” представља јасну аргументацију за критику слободног тржишног механизма. Заправо, у условима када су релевантне информације непотпуне, или када нису једнако доступне свим тржишним актерима, слободно тржиште не може потпуно успешно да обавља своју регулаторну и корективну функцију. Истовремено, овај економиста сматра да држава може да одигра битну улогу у отклањању недостатака тржишног механизма који се манифестују у облику повремених рецесија и криза, у високој незапослености и социјално неприхватљивим разликама у расподели доходака. Уосталом, искуство је показало да није тачна претпоставка класичне економије да саморегулишући механизам тржишта осигурава равнотежу између понуде и тражње, макроекономску стабилност и пуну запосленост. С друге стране, захваљујући све интензивнијој сарадњи са економијом, држава је постала, не само економски субјект, већ и саставни елемент тржишног устројства. То је резултирало успостављањем истинског партнерског односа између приватног и јавног сектора, без наметнутих конфликтних односа између државе и тржишта у савременим тржишним економијама.

Значајно подручје у којем се испољава економска функција државе свакако је њена незаменљиву улогу у разради и доношењу дугорочних стратешких одлука, којим се одређују основни правци и приоритети друштвено-економског развоја земље. Држава има директну одговорност за стабилност и ефикасност националне економије у целини, за стварање и несметано функционисање институција и механизма који обезбеђују јединственост система. У том смислу, држава концентрише главну пажњу на макроекономску регулацију, са мисијом стварања једнаких услова за све субјекте националне економије, што упућује на закључак да се и на нивоу микроекономије манифестује неспорна улога и утицај државе.

2. Кључни фактори и подручја деловања државе

Није потребно посебно доказивати да савремена тржишна економија не може успешно да функционише без успостављања ефикасног механизма узајамног односа са државом, са њеним законодавним и извршним органима. Више од тога, такав механизам је постао једном од суштинских карактеристика високоразвијеног демократског друштва. Уобичајена је констатација да се за нормално и ефикасно функционисање тржишне економије подразумева повољан друштвени, организациони, правни амбијент, политичка стабилност и правила игре која су прихватљива за све заинтересоване стране, а која се обезбеђују и подржавају снагом и ауторитетом државе. С тим у вези, ретки су аутори који нису сагласни са ставом да ће пословна активност привредних субјеката, као и економије у целини, бити условљена начином усмеравања основне, опредељујуће политике и, посебно, начином обликовања институција.⁷

Међу важније функције државе у сфери економије најчешће се сврстава разрада и остваривање комплекса мера које су усмерене на подржавање националне економије. У те мере спадају: стварање и подржавање инфраструктуре економског система; подршка и реализовање научно-истраживачких активности; државна куповина производа приватних компанија; стимулисање пласмана, прикупљања и заштите информација. Надлежност државе се испољава у домену обезбеђења правне основе и друштвене климе која ће погодовати за ефикасно функционисање тржишне економије; заштите конкуренције; прерасподеле дохотка; корекције расподеле ресурса у циљу измене структуре националног производа; стабилизације економије, контроле нивоа запослености и инфлације, подстицања економског раста.

⁷ Мацар, Љубомир: *У потрази за модерном државом*, у: Бизнис и држава, Институт друштвених наука, Београд, 2006, стр. 35.

Основна функција државе састоји се у обезбеђењу општих услова функционисања и развоја свих релевантних сфера друштва као целине, у првом реду у погледу стварања и подржавања инфраструктуре на којој се базира функционисање економског система, као и појединачних привредних субјеката. У тој функцији, у највећем броју индустријски развијених земаља постоји мноштво државних удружења и агенција чија је делатност усмерена, пре свега, на регулисање функционисања и развоја националне производње, финансијског и социјалног инфраструктурног комплекса.

У тржишној економији, која је заснована на владавини права, доминацији приватне својине, либерализацији и дерегулацији, држава треба да има улогу заштитника институција и успостављених правила економске утакмице, чиме се минимизира неизвесност и омогућава се лакше одвијање економске активности, уз смањење трансакционих трошкова.⁸ Наведени циљеви се могу дефинисати као нормативна добра, будући да се у скоро свим земљама сматрају вредним и пожељним, али су истовремено и функционална добра јер њихово трајније изостајање нужно узрокује манифестовање кризе како економског, тако и политичког система. Нормативну основу модерне државности представља принцип суверенитета. У том смислу, Д. Норт наглашава да држава, преко специфичних инструментата и институција, добија унутрашњу чврстину коју мора да допуни спољашњи легитимитет.⁹ Историја људског друштва показује да је држава као институција могла да се реализује само зато што су спољашњи суверенитет, унутрашња аутономија и оријентација на опште добро ишли руку под руку, чак и тада када је то у конкретном случају било само делимично остварено, или није се увек остваривало. У либерално-демократској држави, оријентација на опште добро је додатно повезана са већим бројем демократских процедура за доношење одлука, док држава благаостања даје својим члановима, осим тога, и социјална права. Према томе, основна улога државе у економији састоји се у надлежности да утврди, арбитражира и примени правила игре, што тржиште само по себи није у стању да оствари. Заговарање потребе за државном интервенцијом у економији не подразумева истовремено и негирање незаменљиве улоге слободног деловања тржишта. Напротив, слободно деловање тржишта представља општи оквир за успешну државну интервенцију на тржишту. У том смислу, на пројекте дерегулације, слично као и на пројекте регулације,

⁸ Олейник, А.: *Роль государства в установлении прав собственности*, Мировая Экономика и Международные Отношения, No 7. Москва, 2003, стр. 16.

⁹ North, D: *The Contribution of the New Institutional economics to an Understanding of the Transition Problem* - WIDER Annual Lectures, 1997, No 1, стр. 91.

треба гледати као на политичке програме, тј. они су, веома често, више производ идеологије него реалне економске анализе.¹⁰

Економски развој је резултат система који подстиче индивидуалне економске актере да реализују своје пословне идеје и налази изворе финансирања својих идеја. То није директно интервенционистичко деловање на економске исходе, већ индиректан утицај преко промена институционалног оквира, који треба да подстакне економске актере да добровољно улазе у трансакције размене зарад остваривања сопствених интереса. Другим речина: развој је резултат стварања институционалног оквира који промовише економске слободе, тј. подстиче економске актере да слободно делују и улазе добровољно у трансакције размене, носећи, при том, одговорност за последице сопствених акција, било да је реч о добитку, или пак губитку.

Као мера економске слободе произвођача и слободе избора потрошача сматра се присуство или одсуство слободне конкуренције. У том смислу, да би се обезбедили слободни и равноправни услови присуства на тржишту, неопходно је обезбедити реалну самосталност предузећа као слободних робних произвођача. У том смислу је незаменљива улога државе као гаранта обезбеђења конкурентског амбијента. На том плану, један од значајнијих задатака државе јесте и обезбеђење претпоставки за остваривање принципа слободне конкуренције. С тим циљем се у многим земљама доносе и примењују закони, којим се санкционише непоштовање конкуренције, који имају задатак да гарантују способност деловања датог принципа, како би се отклањале негативне последице несавесне конкуренције. Другим речима, полазећи од конкуренције као ефикасног координатора и стимулатора економске делатности, држава предузима одговарајуће мере ради заштите конкурентског амбијента. У својству главног инструмента остваривања ове функције од стране државе налази се антимонополско законодавство. У суштини, антимонополска политика представља комплекс законодавних и других мера заштите и јачања конкуренције путем спречавања настанка, испољавања или заштите монополске власти. Циљ свих тих мера није у ограничавању већ у обезбеђењу економске конкуренције.

Практично спровођење антимонополске политике и примене антимонополског законодавства у развијеним тржишним економијама показује присуство разноврсних механизма. Тако се у САД овим питањима баве различити државни органи, као што је Министарство правде, Федерална трговинска комисија, као и мноштво органа који остварују контролу у

¹⁰ Радовановић, Вељко: *Спонтани поредак или активна улога државе у избору стратегије и политике регионалног развоја*, у: *Бизнис и држава*, Институт друштвених наука, Београд, 2006, стр. 157.

конкретним сферама економске делатности. Антимонополска политика у Европској унији је регулисана Римским договором, а свака од земаља чланица има своје специфичности у овој области. Тако се у СР Немачкој питањима разраде и реализације антимонополске политике бави Министарство економије и Федерално одељење за картеле, у чијој је надлежности решавање конкретних случајева нарушавања принципа конкуренције, Антимонополски комитет и сл. У Великој Британији ове функције су у надлежности Министарства трговине и индустрије, Комитета за фузије и монополе и Комитета за слободну трговину. Слични органи делују и у већини других земаља са развијеном тржишном економијом.

Кључне претпоставке за унапређење конкурентског амбијента сваке националне привреде представљају стабилни макроекономски услови привређивања и либерализација трговинских токова, што, највећим делом, зависи од карактера економске политике државе. Успостављањем амбијента макроекономске стабилности стварају се повољни услови за ефикасно функционисање привреде и за укупан привредни развој. С друге стране, либерализацијом економских токова у једној привреди елиминирају се баријере како на домаћем тржишту, тако и у међународној размени. Ради се о укидању царинских заштитних мера, као и о регулисању монополских и олигополских структура као препрекама конкурентности националне привреде и националних предузећа. У корпус мера којима се доприноси унапређењу конкурентности националних фирми, свакако да спада и подршка коју би пружала држава у смислу боље организације и подстицаја од стране финансијског система.

Од државе се првенствено очекује да своју праву улогу испољи на институционалном плану кроз омогућавање и свеобухватно подржавање јасно дефинисаних, како компанијских, тако и националних, економских стратегија. На тај начин ће се, уместо повлачења државе из економије, остваривати стратегија јачања државе у циљу стварања услова за економски раст на тржишним основама. Испуњавајући такву мисију, држава ће створити основу за реализацију модела развоја „економије за све”.¹¹ Таквим својим односом држава би била у позицији да допринесе стварању значајних предности које би и националне компаније могле да остваре у веома оштрој тржишној конкуренцији. То је неопходно из једноставног разлога што само отворене економије, које су спремне да прихвате нову логику тржишта и међународних односа и да прилагоде своју структуру и институције тим процесима, могу да рачунају да ће остварити позитивне економске ефекте. „У новим околностима растућа либерализација трго-

¹¹ Шахмалов, Феликс: *Государство и экономика – власть и бизнес*, Экономика, Москва, 2005, стр. 58.

винских и инвестиционих режима пре свега, заснована на давању предности тржишним подстицајима и извозно оријентисаним програмима, кључни је оквир изграђивања компатибилности са светским економским окружењем односно глобализованим светским тржиштем у том процесу.¹²

У условима привреда у транзицији, првенствено либерални модел развоја, са акцентом на приватну иницијативу, уз уважавање активне улоге државе, треба да створи неопходан системски амбијент за повећање конкурентске способности. Тај пожељни и неопходни конкурентски амбијент подразумева стварање најповољнијих услова за бизнис и успостављање атмосфере поверења између бизниса и власти. Антибирокуратски закони у овим земљама нису у потпуности искоренили корупцију. Предузетничка иницијатива се није развијала у оквиру легалног бизниса, већ, веома често, кроз изналажење различитих начина функционисања који су били ван контроле државе. Тако је успостављено стање “лоше неравнотеже” - несавршено тржиште уз слабу државу - због чега су се стандардни рецепти “оздрављења” економије показали неефикасним. Успостављено је једно стање неповерења не само према држави, већ и према партнерима у бизнису.

Присутна је и још једна озбиљна околност, која условљава неопходност селективне државне подршке развоју приватног бизниса, а пре свега у привредама у транзицији. Полазећи од чињенице да се ради о сектору привреде који је у фази конституисања у овим земљама, јасно је да, уз одсуство адекватних мера државног стимулисања, развој приватног бизниса није могућ.

Неопходан услов за развој предузетништва, као постојаног и типичног понашања привредних субјеката, представља економска слобода која пружа могућности да привредни субјект делује по сопственој иницијативи са пуном одговорношћу за успех или неуспех предузећа. Општепознато је да је претпоставка за такву слободу приватно власништво. То је услов да предузетништво, као градивни елеменат тржишне привреде и као њена покретачка снага, најнепосредније формира конкурентски амбијент у једној привреди. У том смислу, треба указати и на светско искуство које показује да предузетничка активност није ограничена само сфером приватних инокосних предузећа. Напротив, у неким случајевима, колективна као и државна предузећа могу успешно да остварују предузетничке иницијативе. При томе се мора нагласити да је то могуће само у условима високе развијености самосталних приватних предузећа која делују као фермент

¹² Јовић, Миле: *Кључни фактори конкурентности и транзиција*, Економист, No 1, Београд, 2003, стр. 120.

који трансформише карактер деловања државних и колективних предузећа.

О значају и начину подршке овом виду бизниса потврда долази од стране искуства из развијених тржишних привреда и праксе оживљавања малих предузећа (посебно у кризним ситуацијама). Државном подршком се стварају услови захваљујући којим мала предузећа учвршћују своје позиције у привреди отпочињући да се самостално развијају и утичу на социјално-економске показатеље своје средине, а потом и земље у целини. На пример, у САД у 2000. години деловало је око 25 милиона малих и средњих предузећа која су користила разне врсте повластица, специјалне кредите, државне порубине, бесплатне маркетиншке услуге, обучавање кадрова и др. У том смислу, држава подржава франшизинг, лизинг и разне специјалне фондове за мали бизнис.¹³ При том, не треба запоставити ни значај подршке која долази од стране локалних структура власти.

Основне видове државне подршке, којим се омогућује реализовање потенцијалних ефеката развоја малог предузетништва, представљају: формирање повољног предузетничког амбијента; уклањање нормативно-правних, административних и организационих баријера; ширење приступа малог предузетништва финансијским изворима; развој лизинга опреме и технологије; системски развој инфраструктуре ради пружања малим предузетницима интегралне финансијске, материјалне, информационе, консултантске и организационе помоћи.

Нова привредно-системска решења у привредама у транзицији, која су, уважавајући захтеве модерне тржишне привреде, усмерена на подстицај развоја предузетништва, потребно је да буду стимулативна за стварање малих и средњих предузећа, као основних носилаца предузетничког духа. На то упућују и искуства развијених тржишних привреда које показују да се истинске, брзе и видне промене постижу само у оним земљама у којима се макро промене одвијају упоредо са микро променама. При томе, не треба запоставити ни значај великих, технолошких и економски ефикасних, система као услова оптималне структуре привредних субјеката. Међутим, предузетништво мора да буде и њихова основна производна филозофија. На тај начин ће се обезбедити нужне претпоставке за повећање профитабилних улагања, раст запослености и продуктивности, као и за побољшање конкурентности ових привреда на међународном тржишту. У условима такве привредне структуре, и држава ће својом макроеконом-

¹³ Ménard, C: Markets as Institutions versus Organizations as Markets? Disentangling Some Fundamental Concepts - Journal of Economic Behavior and Organization, 1995, V. 28, No 2, стр. 73.

ском политиком моћи да стимулише развојне приоритете и да допринесе укупном економском расту.

Када се ради о утицају државе на економске токове, најзначајније је да влада буде ефикасна. То подразумева да се државна интервенција у привредним активностима сведе на најмању могућу меру, а стварање конкурентских услова, уз адекватну подршку од стране државе, треба да буде првенствено у надлежности привредних субјеката. Држава је дужна да својим укупним активностима допринесе стварању и сталном развијању институција будући да су оне значајне у погледу обезбеђења поштовања својинских права, испуњавања уговорних и других правних обавеза. Истовремено, од државе се очекује да обезбеди услове за смањење спољњег ризика за предузећа стварањем повољне макроекономске и социјалне климе. Њена ефикасност треба да буде испољена, првенствено, у домену креирања и спровођења економске политике. Од државе се, такође, очекује до допринесе унапређењу финансијског сектора као значајног фактора конкурентности привредних субјеката, као и привреде у целини. У том погледу, посебан значај имају монетарна и фискална политика с обзиром да чине један од кључних елемената макроекономског оквира од којег зависи одржавање краткорочне и средњорочне привредне динамике као и претпоставки за дугорочни привредни раст.

Закључак

Стварање неопходних услова за повећање ефикасности економије подразумева да се јасно дефинише адекватна улога државе, тј. да се изнађе одговарајући облик њеног деловања како би се на најбољи начин остварила њена функција допуне и корекције тржишта. То је, истовремено, и пут да се дође до модела ефикасне државе што је од есенцијалног значаја за успешан друштвено-економски развој сваке земље. С друге стране, неопходан је квалитетан институционални систем који одређује амбијент у којем тржиште функционише. У условима слабог и недовољно развијеног институционалног амбијента долази до повећања самовоље од стране државних органа, као и њихових чиновника. Да би могла да се ограничи самовоља и корупција државних органа и појединаца неопходно је функционисање независног судства и система институционалних гаранција који почива на функционисању одговорне власти и ефикасне контроле. То је посебно значајно за друштва која успостављају систем отворене тржишне економије јер се прелазак на тржишни начин функционисања привреде не

своди само на либерализацију и увођење приватне својине, већ, пре свега, на формирање адекватних тржишних институција.¹⁴

Тако рецимо, и Светска банка наглашава да држава уноси суштински важан склад у привредни развој, а њена улога се остварује у складу са расположивим институционалним могућностима. Сматра се да следећа три узајамно повезана институционална блока учвршћују стваралачку способност државе:

- обезбеђење испуњавања правила и спровођење ограничења у друштву, као и унутар државе;
- обезбеђење конкурентског понашања како ван државе, тако и унутар ње;
- учешће у развијању партнерских односа како ван државе, тако и унутар државе¹⁵.

Економија је свесрдно прихватила институционалну заштиту модерне државе јер је, захваљујући тој врсти подршке, могла да се посвети континуираном повећању сопствене моћи. На тај начин је, више из нужде него из суштинске повезаности, успостављено савезништво између државе и економије. Уосталом, сувишно је поново подсећати да је велика економска криза и депресија светске привреде тридесетих година XX века била изазвана управо немогућношћу тржишта да се развија даље спонтано, независно од било какве вантржишне регулативе. Тако је успостављена синбиоза државе и економије у којој су они били понекад савезници, а понекад супарници.

У савременим условима функционисања економије и државе, између њих се не успостављају ни односи савезништва, ни односи супарништва. И у једном и у другом случају био би нарушен принцип њихове одељености и разновности. У интересу стварања услова за ефикасно функционисање економског система, држава не треба ни да покрива економске промашаје, али ни да „контролише” економију када је она у фази успона. Између државе и економских актера треба да се успостављају односи партнерства, што омогућава да свако у свом домену може да се афирмише захваљујући оствареним резултатима. Од државе се очекује да обезбеди институционални оквир и да пружи максималну безбедност како би тржиште могло да функционише на најефикаснији могући начин. С друге стране, од економије се очекује да, захваљујући својој ефикасности и оствареним ефектима, делом остварених прихода у виду пореза, финансира држа-

¹⁴ Kornai, J.: *The Role of the State in a Post-socialist Economy* - Distinguished Lectures Series, No 6. Leon Kozminski Akademy of Entrepenship and Management, Warsaw, 2001, стр. 68.

¹⁵ The State in a Changing World, World development Report, 1997.

ву као вид надокнаде за њене услуге. „Уколико свако ради свој део посла, читав систем ће бити у равнотежи. Уколико се неко буде мешао у туђи домен, биће доведен у питање концепт одрживог развоја и имаћемо хаос и анархију”

У трагању за оптималним карактером државног утицаја на економске активности, нагласак се ставља на већу ефикасност државе у спровођењу својих функција. С обзиром да неефикасност државног апарата представља присуство додатних непроизводних трошкова за економију, логично је зашто је и административна реформа битан фактор повећања ефикасности и саме привреде. Овом реформом је потребно да се успоставе нови, квалитетнији односи комуникације између државе и економије. То је једна од основних претпоставки да би држава могла да испуни својствене јој функције обезбеђења постојаних правила игре за све економске субјекте и да тако, на најбољи начин, допринесе стварању и развијању истинског тржишног амбијента. Једном речју, држава и економија су повезани мрежом међузависности и интеракција које садрже не само компоненте сукоба и супституцијабилност, него и једнако снажне елементе комплементарности.¹⁶

Литература

1. Ćirn, Mihael: *Управљање са оне стране националне државе*, Филип Вишњић, Београд, 2003.
2. Горохов, А.: *Реконструкција или демонтаж?*, Москва, 2003.
3. Ћећез, Момир: *Неолиберализам, економски развој и држава*, у: Бизнис и држава, Институт друштвених наука, Београд, 2006.
4. Јовић, Миле: *Кључни фактори конкурентности и транзиција*, Економист, No 1, Београд, 2003.
5. Kornai, J.: *The Role of the State in a Post-socialist Economy* - Distinguished Lectures Series, No 6. Leon Kozminski Akademy of Entrepreneurship and Management, Warsaw, 2001.
6. Маџар, Љубомир: *У потрази за модерном државом*, у: Бизнис и држава, Институт друштвених наука, Београд, 2006.
7. Ménard, C: *Markets as Institutions versus Organizations as Markets?* Disentangling Some Fundamental Concepts - *Jurnal of Economic Behavior and Organization*, 1995, V. 28, No 2.

¹⁶ Маџар, Љубомир: *У потрази за модерном државом*, у: Бизнис и држава, Институт друштвених наука, Београд, 2006, стр. 43.

8. North, D: *The Contribution of the New Institutional economics to an Understanding of the Transition Problem* - WIDER Annual Lectures, 1997, No 1.
9. North D.: *Understanding Economic Change and Economic Growth* - Distinguished Lectures Series, 2002, No 7.
10. Олейник, А.: *Роль государства в установлении прав собственности*, *Мировая Экономика и Международные Отношения*, No 7. Москва, 2003.
11. Радовановић, Велько: *Спонтани поредак или активна улога државе у избору стратегије и политике регионалног развоја*, у: *Бизнис и држава*, Институт друштвених наука, Београд, 2006.
12. Stiglitz, Joseph E.: *Економија јавног сектора*, Економски факултет, Београд, 2004.
13. *The State in a Changing World*, World development Report, 1997.
14. Шахмалов, Феликс.: *Государство и экономика – власть и бизнес*, *Экономика*, Москва, 2005.